

א ג ב ה פ ס י ק ה

החוק להטבת נזקי גוף: דינה של הטבה שהמיטיב זכאי לקבלה חזרה

(ע"א 599/68 לנקרי נ. מדינת ישראל, כ"ג פד"י (II), 113) ¹

א. הצגת הבעיה

בערעור זה נדונה שאלת משמעותה של "הטבת נזק" במובן ס' 1 לחוק לתיקון דיני הנזיקין האזרחיים (הטבת נזקי גוף), תשכ"ד—1964 ². העובדות בעיקרן הן כדלהלן: המערער נפצע במחנה צה"ל ובשל כך חוייבה המדינה — המשיבה בערעור זה — בתשלום פיצויי נזיקין בסכום של — 16,591 ל"י, בשל אחריותה השלוחית לעוולת אחד מעובדי דיה ³. כתוצאה מן התאונה נזקק המערער לסעד בסכום של 5,728.50 ל"י, אותו קיבל בהתאם לחוק שירותי הסעד, תשי"ח—1958 ⁴, בתקופה שעברה מיום התאונה ועד ליום בירור התביעה.

ערעורו של המערער מופנה כלפי ניכוי סכום הסעד שנוכה על-ידי ביהמ"ש המחוזי והשאלה היא "אם ביהמ"ש צדק בנכותו סכום של 5,728.50 ל"י בעד הטבת הנזק שקיבל המערער מאת לשכת הסעד, או לא?" ⁵.

ס' 2 לחוק הטבת נזקי גוף קובע:

"גרימ אדם לזולתו נזק גוף, רשאי מי שהיטיב את הנזק להיפרע את הטבת הנזק מן המזיק עד כדי סכום שהמזיק היה חייב למוטב על פי כל דין בשל גרימת נזק הגוף אלמלא הוטב הנזק על-ידי המיטיב".

החוק מסדיר בסעיף זה סוברוגציה ⁶, היינו מעביר למיטיב, עם ההטבה, את הזכות

1 להלן — הלכת לנקרי.

2 סה"ח, 423, עמ' 77. להלן — החוק.

3 ת.א. חיפה 336/67.

4 סה"ח, 249, עמ' 103.

5 כלשונו של מ"מ הנשיא, השופט זילברג בעמוד 115.

6 זו דעתו של פרופ' ג. סדסקי, המופיעה במאמרו: "הטבת נזקי גוף על-ידי הלא אחראי לנזיקין", הפרקליט, כרך כ"א, עמ' 237. דעה זו מאומצת בפסק-הדין עצמו, בדברי מ"מ הנשיא, השופט זילברג, בעמוד 115 מול דאות ו'. וזו לשונו: "במסגרת ההטבה, היינו, תוך כדי הסכום שהוצע על-ידי המיטיב, עושה כאן המחוקק העברת הזכות מן המוטב למיטיב, כך ששוב אין המוטב יכול הוא עצמו לתבוע תשלום מן המזיק". דעה זו אינה נסתרת על-ידי השופט לנדוי, ולצורך רשימה זו נצא מההנחה כי אכן בסוברוגציה עסקינן.

אך ראה דעה נוגדת: א. מאיר, "החוק לתיקון דיני נזיקין (הטבת נזקי גוף)", תשכ"ד—1964, הפרקליט, כרך כ"א, עמ' 505. לדעת המחבר המלומד, מסדיר החוק למיטיב, זכות שיפוי עצמאית ולא סוברוגציה.

הנזיקית שהיתה קודם לניזוק, כך שהמיטיב יוכל לפנות ישירות למוזיק. בכך אף מונע החוק הכרה בשני מוזכים כלפי המוזיק לגבי אותה ההטבה. כל זאת ניתן ללמוד מלשון החוק המדבר על ה"סכום שהמוזיק היה חייב למוטב... אלמלא הוטב הנזק על ידי המיטיב". "היה חייב למוטב... אלמלא" כלומר, עם ההטבה אינו עוד חייב שלו כי אם של המיטיב והשינוי נערך *ope legis*.⁷

ביהמ"ש העליון, מפי השופט לגדוי, קבע כי תשלומי סעד אשר שולמו לניזוק (המערער כאן) על פי חוק שירותי הסעד, אינם בבחינת "הטבת נזק" במובן ס' 1 לחוק הטבת נזקי גוף ולכן גם בוטל ניכוי הסכום הנ"ל מהפיצויים והמדינה חוייבה לשלם לו גם סכום זה. וזאת על שום מה? על שום שלפי ס' 8 לחוק שירותי הסעד, צפוי הניזוק לתביעת החזרה על-ידי רשויות הסעד. וזו לשון הסעיף:

"א. הגישו שר הסעד או רשות מקומית סעד לאדם, ולאחר מכן עלו הכנסותיו או נכסיו של האדם כדי שיקומו וכדי סיפוק נאות של צרכיו ושל צרכיהם של אלה שהוא חייב במזונותיהם וכדי החזרת הסעד שהוגש, כולו או מקצתו, חייב הוא בהחזרתו כאמור.

ב."

לכן מסיק השופט לגדוי ש"הצדק דורש לנכות מן הפיצויים המגיעים לניזוק מאת המוזיק הרשלן סכומים שהניזוק קיבל ממקור אחר רק אם הסכומים ניתנו שלא על מנת להחזירם. אין לנכות סכומים כאלה מן הפיצויים, אם הניזוק חייב להחזירם למי שהוציאם עבורו, בין אם חובת ההחזרה היא מוחלטת ובין אם היא תלויה בשיקול דעתו של המיטיב".⁸ מסקנה זו מנגמק השופט בכך שאחרת הניזוק עלול ללקות גם בניכוי וגם בתביעת החזרה. לעומת זאת, אם יקבל הניזוק את כלל הפיצוי עדיין יכול המיטיב לתבוע ממנו את החזרת ההטבה אם ירצה בכך. מטרת רשימה זו היא לבדוק אם אמנם נכונה ורצויה מסקנה זו.

ב. מטרת החוק להטבת נזקי גוף

הלכת לנקרי מצמצמת את תחולת החוק להטבת נזקי גוף, רק למקרים בהם פעל המיטיב בלא שתהא לו זכות להטבת ההטבה מהמוטב. היחה למיטיב זכות להטבה מהמוטב, לא יחול החוק דגן.⁹

נראה לי שעד כדי כך לא גזר וצימצם המחוקק. מטרתו העיקרית של החוק היא לעודד את ההתנדבות בשטח ההטבה, היינו שאנשים לא יהססו לעזור לניזוקים מפאת הוצאות, מפאת הנזק שנגרם להם עקב מתן העזרה – נזק אותו לא יכלו להיפטר מן המוזיק, אלמלא החוק, כפי שנקבע בהלכת וידר.¹⁰

מטרתו של החוק אינה נפגמת בזה שנותנים למיטיב את האפשרות להיפטר ישירות

7 ראה טדסקי, שם.

8 עמ' 116 של פסה"ד.

9 ההלכה הזו מתייחסת למקרה בו יש למיטיב זכות להשבה מכוח החוק (כנראה גם אם אותה זכות התיישנה). הגיון ההלכה מחייב הרחבתה גם לאותם המקרים בהם זכות ההשבה אינה סטטוטורית, כגון חוזית.

10 ע"א 153/54 וידר נ. יהודה"מ, י"פד"י, 1246.

מהמוזיק, גם כשיש לו זכות להשבה מהמוטב. אדרבא, דבר זה רק ימריץ יותר את המיטיב המתנדב להגיש עזרה לניזוק. מאידך, זכות התביעה בהתאם לחוק (של המיטיב כלפי המוזיק) אינה מיותרת בשל קיומה של הזכות כלפי המוטב, מאחר שקיימים בודאי מצבים בהם מוותר המיטיב על תביעתו מהמוטב – אם יש לו כזו – כי ברגע ההטבה מתכוון הוא להעניק מתנה למוטב, ומסתכן מרצון, כפי שמסתכן כל negotiorum gestor (אף במסגרת שיטות המשפט המכירות בזכות אפיטרופוס כזה להתזרת הוצאותיו), אך בשום אופן אין לייחס לו כוונה של ויתור לטובת המוזיק.¹¹

זה ה-*ratio legis* וזכר לדבר מצינו בס' 8 לחוק הקובע י"א אין חוק זה בא לגרוע מזכותו של מיטיב לתבוע את הטבת הנזק לפי עילה אחרת, ובלבד שלא יגבה לפי כל תביעותיו יותר מסכום הטבת הנזק. ה"כתיב" הוא: עילה אחרת, ה"קרי" – כל עילה: הוויית או *ex lege*, כלפי המוזיק או כלפי המוטב. פירוש זה עולה בקנה אחד עם מטרת החוק לעודד את ההטבה על-ידי מתן עילות למיטיב כלפי המוזיק.¹² נקח, למשל, את המקרה הבא: רופא נותן טיפול רפואי לפצוע תאונת דרכים מהוסר הכרה, על אף שהרופא לא קיבל את הסכמת הפצוע לטיפול זה, המשפט מטיל חובה על הפציעאנט לשלם לרופא, מכוח חובה הוויית או מעין חוויית (*quasi contract*).¹³ לרופא יש עילה כלפי המוטב, אך למרות קיומה אין כל הצדקה, וכן אין כל כוונה בחוק יי, לשלול מהרופא הזכות להיפרע מהמוזיק את הטבת נזקו של המוטב.

ג. ה"רציו" של הלכת לנקרי והביקורת עליה

1. הבסיס להלכת לנקרי והביקורת עליה

ה-*ratio* המונח בבסיס הלכת לנקרי מוצא את ביטויו בכך שכל עוד קיימת האפשרות לתביעת הנזק על-ידי המיטיב, אין לומר שמדובר כאן בהטבה, "שאחרת הניזוק עלול ללקות גם בניכוי וגם בתביעת החזרה".

ברם, אם אמנם יצא המחוקק מתוך ההנחה שהחוק יתן סעד גם למיטיב שיש לו "עילה אחרת" – קרי גם עילה נגד המוטב, כפי שהראינו לעיל, הרי מזדקרת בעקבות הלכה זו השאלה, האם חזו יוצריה את כל תוצאותיה והאם כוונו בכך לדעתו של המחוקק. עדיין אפשר להטיח נגדי ולומר, הרי הניזוק צפוי גם לתביעת החזרה על-פי חוק שירותי הסעד ואם נפחית לו את סכום ההטבה אזי הוא לוקה גם בניכוי וגם בהשבת תשלומי הסעד ונמצא שהניזוק אינו מקבל כלום, לא מן המוזיק ולא ממשרד הסעד.

11 ניתן אמנם למצוא דוגמא למקרה בו התכוון המיטיב לתת מתנה למוזיק דווקא, אך מקרה זה הוא נדיר ביותר. גניית תאונת דרכים אשר בה פוגעת מכונתית בהולך רגל. נוסף על האדם שנהג במכונתית ושהיה אחראי לתקרית, נמצא במכונתית, אורח וידיד שלו, שהוא רופא לפי מקצועו. כמובן יטפל בקרבן. קרוב לוודאי שאין בדעתו לקבל שום שכר ועל אחת כמה וכמה אם ידוע לו שאייקבלת שכרו מועילה לידידו ומארחו בעל המכונתית, משום שיצמצם את חיבו לקרבן.

12 סימוכין לכך ניתן למצוא בהיסטוריה החקיקתית, ראה ד"ה, כנסת חמישית, חוברת כ"ג, עמ' 1506.

13 לענין זה ראה: Williston, on Contracts 3ed sec. 286.

14 ברות זו הוסברה הצעת החוק המתוקנת, בקריאה השניה של החוק, על-ידי יו"ר ועדת חוקה חוק ומשפט ח"כ משה אונג, ראה: י"ב.

טענה זו אינה נכונה. לשם כך נבחין בין מספר מצבים אפשריים:

א. רשויות הסעד תובעות ישירות את המזיק לפי ס' 2 לחוק, ולאחר התשלום או מתן פסק-הדין (או במקביל לכך) תובע הניזק את המזיק.

במקרה זה, לפי גישתנו, יקבלו רשויות הסעד את דמי ההטבה מהמזיק ואילו הניזק יקבל את מלוא נזקו בהפחתת ההטבה. עד כאן לא לוקה הניזק הן בניכוי והן בחיוב השבת ההטבה, אלא בניכוי בלבד. אמת הדבר, יתכן שלאחר מכן יבקשו רשויות הסעד השבת ההטבה מהניזק, אך דבר זה אין הן יכולות לעשות לאור ס' 8 לחוק הקובע כי המיטיב אינו יכול לתבוע יותר מסכום הטבת הנזק. משקיבל המיטיב את סכום ההטבה מהמזיק, שוב אין הוא יכול לתבוע מהניזק את דמי ההטבה.

ב. רשויות הסעד תובעות את הניזק להשבת ההטבה ולאחר התשלום או מתן פסק-הדין. מגיש הניזק תביעת נזיקין נגד המזיק.

לפי גישתנו יזכו רשויות הסעד להשבת ההטבה מהניזק, במה יזכה הניזק בתביעתו מהמזיק? אם אמנם בתביעה זו יש להפחית את ההטבה, כי אז אכן תתקבל התוצאה הבלתי רצויה של ניכוי והפחתה גם יחד. אך תוצאה זו נמנעת שכן הסיפא לס' 7 לחוק קובעת כי למוטב יש זכות כלפי המזיק על סכום ההטבה אותו שילם למיטיב¹⁵. וזו לשון הסעיף:

"לא יהא המיטיב זכאי לתבוע מן המזיק לפי הוק זה כל סכום מהטבת הנזק ששולם לו על-ידי המוטב, והמוטב רשאי להיפרע אותו סכום מן המזיק".
יוצא, איפוא, כי בסיכומי של דבר, זוכה הניזק למלוא נזקו ואין הוא לוקה גם בניכוי וגם בהטבה.

ג. הניזק תובע מהמזיק פיצויים לפי דיני הנזיקין ולאחר מתן פסק-הדין תבוע הניזק להשבת ההטבה למיטיב¹⁶. מששילם הניזק למיטיב, גובע, לכאורה, כי הוא אכן לוקה הן בניכוי והן בהטבה. האם תוצאה זו הינה הכרחית? לדעתנו התשובה היא שלילית.

מפירוש ס' 2 לחוק הגענו למסקנה שהחוק מקנה למיטיב סוברוגציה העוברת אליו עם ההטבה. יחד עם זאת מוצאים אנו בסיפא לס' 7 לחוק כי למוטב יש זכות כלפי המזיק על סכום ההטבה אותו שילם למיטיב. לכאורה, מתייחסת הסיפא לס' 7 רק למקרה הקודם, היינו כיסוד הדברים הוא זה: קדם שילם המוטב למיטיבו את הטבת הנזק, ורק לאחר מכן תבע את מלוא הנזק מהמזיק. אך מעימות הסעיפים 2 ו-7 לחוק פירוש זה הוא מצמצם כי מכוח אותו עקרון הסוברוגציה מחוייבת ממילא המסקנה שעם תשלום ההטבה ע"י המוטב למיטיב, נעחקת הזרה זכות התביעה וחוזרת למוטב. לפיכך, על כרחך אתה אומר שהסיפא לס' 7 יוצרת זכות חדשה, המולידה למוטב כלפי המזיק, עילת תביעה נוספת לעילת תביעתו המקורית בגין העוולה הנזיקית שנעשתה לו, אחרת תהא סיפא זו מיותרת וההנחה היא, כפי שאנו חייבים תמיד להניח, כי המחוקק "לא יכשל בלשונו ולא יגקש בשינונו", כך שאינו מיותר מילים בהוק.

אך בכך עדיין לא נפתרו כל הקשיים, שכן גם אם מכוח הדין הסובסטנטיבי, כפי שהוסבר לעיל, יש לניזק זכות כלפי המזיק, יש מקום לטענה כי הדינים הפרוצסואליים

15 להלן נראה כי תוצאה זו נמנעת גם מכוח עקרון הסוברוגציה.

16 אלה היו עשויות להיות העובדות בפרשת לנארי עצמה.

הנוגעים ל"מעשה בית-דין" ישללו ממנו הגשמת זכות זו. לכאורה, יוכל המזיק לבוא ולומר: כבר נתבעתי על ידך בעבר, וניתן פסק-דין, ובכך נסגר המאזן האזרחי בינינו. אין לך היכולת לתבוע אותי מחדש. נראה לי, כי התשובה לכך נמצאת באותם דיני "מעשה בית-דין" עצמם. בהתאם לדינים אלה אין לתבוע שנית בשל "אותה עילה". במקרה שלפנינו אין מגיעה לתביעה נוספת של הנזוק כלפי המזיק שכן תביעתו השניה אינה בשל אותה "עילה" כמו הראשונה. התביעה הראשונה עילתה היתה נזיקת ועובי דותיה היו ביצוע מעשה הנזיקין. התביעה השניה, עילתה – החוק, ועובדותיה תשלום ההטבה.

יוצא, איפוא, כי לניזוק יש שתי עילות כלפי המזיק: האחת, עילת נזיקין לפי פקודת הנזיקין, ושיעור הפיצויים שהוא זכאי להם לפי עילה זו הוא, נזקו המלא בהפחתת ההטבה; השניה, עילה סטטוטורית לפי החוק (בהעברה מהמיטיב) ושיעור "הפיצויים" שהוא זכאי להם לפי עילה זו הוא שיעור ההטבה.

פתרון זה הולם כל אותם המקרים בהם תבע המוטב את המזיק ורק לאחר מכן נתבע על-ידי המיטיב – בין אם זה מיטיב מחוייב ובין אם זה מיטיב מתגרב – להטבת ההטבה. אילו לא גרסנו כפי 7 נותן למוטב זכות נוספת וחדשה כלפי המזיק, אזי באמת היה לוקה המוטב גם בניכוי וגם בהטבה, ב"חסות" החוק עצמו.

2. תוצאות הלכת לנקרי

להלכה זו שתי פנים:

א. בפן האחד אתה אומר לניזוק: "אתה בזה (הטבת הנזק) וגם מזה (הפיצוי המלא) אל תנח ידך". הנזיק כאן "זוכה לשני שולחונות": קיבל הטבת נזק מרשויות הסעד ונהנה מזכותו המלאה לפיצוי על-ידי המזיק.

המשפט מתנגד עקרונית לכפילות הפיצוי וכלל גדול הוא שאין הנזוק מקבל יותר ממה שבניזוק. כאן למעשה קיבל המוטב על-ידי הטבת המיטיב, אותה התועלת עצמה שהיה זכאי לקבלה וזמן הצדק, איפוא, שבהמשך יתחשב יותר בהטבת התכלית מאשר בדרך שבה הורגה ומשום כך לא יתן לניזוק ליהנות גם מן ההטבה וגם מן הפיצויים – ויהיה עם זאת ידאג להטבת המיטיב.

במקרה שלפנינו מתעורר קושי מסוים, במובן זה שתשלומי רשויות הסעד נושאים יותר אופי של חמיכה בנזק, מאשר תשלומי הטבת נזק ולא ברור לנו מעובדות המקרה, אם כל אותו הסכום שקיבל המערער נועד להטבת נזקו, או שמא חלקו ניתן כתמיכה בענינים אחרים שאינם קשורים בנזק הנגרם לו ולפיכך גם בהטבה שלא לתבוע אותו חזרה. עינינו אינה צרה בנזק זה על שקיבל את מלוא הפיצוי מהמזיק, אך אם אמנם נתנו לו כל תשלומי הסעד במטרה להטיב את נזקו הנגרם לו עקב פציעתו, הרי כאמור אין הצדקה לכפילות פיצוי זו.

ב. הפן האחר של הלכת לנקרי – האומרת שתשלומים הכפופים לזכות הטבה אינם הטבה – הוא זה שרשויות הסעד אשר הטיבו עם הנזוק לא יוכלו לתבוע ישירות את המזיק כי הלה ישיבם "לאו בעל דברים דידי את". מאותה סיבה אף לא יוכלו לתבוע את מבטח המזיק בהתאם לס' 6 לחוק, לפיו רשאי המיטיב להיפרע לפי החוק מן המבטח, אם היה המזיק מבטח בשל חבותו למוטב, במידה שהמבטח אחראי כלפי המזיק. תוצאה זו, אין היא נראית צודקת מאחר שפעולת רשויות הסעד נכנסת לדי אמותיו של החוק.

ומעצם נוסחו אין כל מניעה לראות בתשלומי הסעד כהטבת נזק. בס' 1 לחוק הוגדרה "הטבת נזק" כך:

"הטבת נזק" – הוצאות שהוצאו או שירות שניתן כדי לתקן נזק גוף, למנוע מניזוק החמתו של נזק או נזק נוסף או להקל מסבלו, לרבות תמיכה שניתנה לניזוק למחייתו ולמחיית בני-ביתו שנצטרך לה עקב הנזק, וכן, אם מת הניזוק, תמיכה כאמור שניתנה לאדם הזכאי לפיצוי בשל כך מאת המזיק".

החוק מכיר ב-3 סוגי מיטיבים השווים במעמדם לענין שבו הוא דן¹⁷:

1. מיטיב מחוייב ע"פ דין;
2. מיטיב מחוייב ע"פ הסכם;
3. מיטיב הפועל בהתנדבות.

במקרה שלפנינו, אין כל מניעה לשייך את רשויות הסעד לקטגוריה של מיטיב מחוייב ע"פ דין ואין בכוחה של הוראת חוק אחר המסדירה את היחסים הפנימיים בין המיטיב למוטב כדי לגרוע ממעמדו של המיטיב כלפי המזיק. ואם יטען הטוען כי יש בידי רשויות הסעד האפשרות לתבוע את המוטב, ניתן להשיב לו בשתיים:

- א. שיטה זו מרבח התדיינויות, דבר אותו רצה למנוע המחוקק – בין היתר – בחוקקו את החוק להטבת נזקי גוף. אמנם גם בשיטה המוצעת, ברשימה זו, יש רבוי התדיינויות, אך הוא קיים רק במקרה אחד, שהוא גם הנדיר יותר, כאשר המיטיב תובע את המוטב (ולא את המזיק) לאחר שהמוטב הגיש תביעתו נגד המזיק.
- ב. זכות התביעה הנתונה בידי רשויות הסעד ניתנת להפעלה רק בהתמלא התנאים המצויים בס' 8 לחוק שירותי הסעד – היינו עליית הכנסותיו או נכסיו של הניזוק כדי שיקומו וכדי סיפוק נאות של צרכיו ושל צרכיהם של בני משפחתו.
- בדיקת ס' 8 לחוק שירותי הסעד במבחן המציאות מראה שהוא כמעט ואינו מופעל כלל, מטעמי מדיניות שונים, ומאז 1958 – השנה בה חוקק החוק הנ"ל – הוגשו תביעות בודדות בלבד מתוך אלפי הטבות נזק שנתנו ע"פ חוק זה¹⁸. לכן מן הצדק לתת להן את הזכות החלופית, זכות התביעה כנגד המזיק.

ד. סיכום

הלכת לנקרי מצמצמת את תחולת החוק להטבת נזקי גוף רק למקרים בהם נעשית הטבה "על קרן הצבר" ולא כאשר יש למיטיב זכות חזרה למוטב. לדעתנו אין הצדקה להבחנה זו, לאור מטרת החוק, והדברים אף עולים מנוסח סעיפי החוק. לחשש שהניזוק יקופח ב"חסות" החוק, כאשר הוא צפוי לתביעת החזרה מהמיטיב, ניתן למצוא תשובה במסגרת החוק. יחד עם זאת הצבענו על כך שהחוק להטבת נזקי גוף נותן פתרון הולם יותר לסוגייה זו, תוך מציאת איזון בין האינטרסים של הניזוק לאלה של המיטיב.

בן דוד יוסף *

17 ברישא לס' 4 נקבע: "לענין חוק זה אין נפקא מינה אם המיטיב פעל לפי חובה שבדין או שבהסכם או שפעל בהתנדבות.

18 עובדות אלו נמסרו לי על-ידי היו"מ של משרד הסעד.
* תלמיד השנה השלישית בטקולטה למשפטים.